

Motion till riksdagen 2019/20:2795

av **Robert Hannah m.fl. (L)**

Liberal familjerätt

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om lagstiftning som möjliggör altruistiskt värmoderskap i Sverige och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om rättsligt erkännande av föräldraskapet till barn som tillkommit genom värmoderskap utomlands och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en ny statlig utredning om frågor kring altruistiskt värmoderskap och tillkännager detta för regeringen.
4. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om rättigheterna för barn som fötts utomlands efter värmoderarrangemang och tillkännager detta för regeringen.
5. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om krav på föräldraskap för embryodonatorer och tillkännager detta för regeringen.
6. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om särskilda skäl för frysförvaring av embryon längre än tio år och tillkännager detta för regeringen.
7. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om barnets rätt att yttra sig över en adoption och tillkännager detta för regeringen.
8. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om vuxenadoption och tillkännager detta för regeringen.
9. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om föräldraskapspresumtion vid ändrad könstillhörighet och tillkännager detta för regeringen.
10. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om samkönade pars möjligheter att komma i fråga som adoptivföräldrar och tillkännager detta för regeringen.
11. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om barns umgängesrätt för andra än vårdnadshavare och tillkännager detta för regeringen.
12. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om barns skydd mot informella barnäktenskap och tillkännager detta för regeringen.
13. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om samboförhållanden med minderåriga och tillkännager detta för regeringen.

14. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om skärpt lagstiftning mot polygama äktenskap och tillkännager detta för regeringen.
15. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om föräktenskaplig egendom, arv och gåva som enskild egendom och tillkännager detta för regeringen.
16. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om framtidsfullmakter och tillkännager detta för regeringen.
17. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om förlust av arvsrätt vid vissa brott och tillkännager detta för regeringen.
18. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om elektronisk signatur av familjerättsliga dokument och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Det är bara du som kan välja din framtid. Så enkelt kan man formulera den grundsyn som liberalismen bygger på. Det är därför som det för liberaler är självklart att den enskilda människan ska ha så stor frihet som möjligt att göra sina egna livsval, så länge hen inte kränker någon annans frihet. Eftersom människor är olika kommer livsvalen också att bli olika. En liberal familjepolitik döljer inte, utan bejakar tvärtom att familjer är olika.

Genom mångårigt arbete, där liberaler varit pådrivande, har familjerätten successivt anpassats och blivit mer jämlik för alla familjer. Barnets rättigheter påverkas inte på samma sätt av föräldrarnas civilstånd. Den samkönade familjen har erkänts och nya former av föräldraskap har fått sin rättsliga reglering. Men ytterligare reformer behövs för att förverkliga liberala principer på familjerättens område.

Förutom de förslag som läggs fram här finns också familjerättsliga förslag i Liberalernas motioner om bl.a. hbtq-frågor samt arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Värdmoderskap

Värdmoderskap, eller surrogatmoderskap som det också kallas, kan förenklat beskrivas som att en person är gravid med någon annans barn. Den som är gravid tar alltså emot ett befruktat ägg genom provrörsbefruktning, och efter födseln tar de tilltänkta föräldrarna hand om barnet.

Värdmoderskap kan vara aktuellt för den som inte har en fungerande livmoder eller där livmodern tagits bort (t.ex. vid en canceroperation) eller för andra par eller enskilda personer som av olika skäl inte kan bära ett barn. Frågan betyder lika mycket för olikkönade som för samkönade par.

I dag är värdmoderskap tillåtet i tolv av EU:s medlemsländer, bland annat Storbritannien, Nederländerna och Belgien. I dessa länder har man hittat modeller för att möjliggöra värdmoderskap under goda former.

Värdmoderskap är ingen enkel fråga. I ena vågskålen ligger längtan efter barn. I den andra ligger oron för att den som bär barnet exploateras eller att barnet far illa.

Statens medicinsk-etiska råd (Smer) tog upp frågan om värdmoderskap i sin rapport Assisterad befruktning – etiska aspekter (Smer 2013:1). Där var en majoritet i rådet för altruistiskt värdmoderskap och samtliga mot kommersiellt sådant. En viktig förutsättning för värdmoderskap är att det sker på helt frivillig väg från värdmoderns sida. Ju

mer pengar som är inblandade, desto större är risken för att en person ställer upp som värdmoder för pengarnas skull.

Utredningen om utökade möjligheter till behandling av ofrivillig barnlöshet hade i sina direktiv att ta ställning till om värdmoderskap ska tillåtas i Sverige, med utgångspunkten att detta i sådant fall ska vara altruistiskt. I sitt betänkande (SOU 2016:11) redovisade utredningen argument såväl för som emot en lagändring, men utredaren förespråkade själv att altruistiskt värdmoderskap inte borde tillåtas. Vilka närmare avvägningar som ligger bakom denna bedömning framgick inte omedelbart.

Liberalernas ståndpunkt är att altruistiskt värdmoderskap bör tillåtas i Sverige, förutsatt att det finns starka rättsliga garantier för både barnets och den födande kvinnans rättigheter. Det ska välkomnas om det kan skapas nya former för barn att komma till världen under former som är trygga för både barnet och den som är gravid med barnet. De forskningsstudier som hittills gjorts pekar på att detta är möjligt. I svensk lagstiftning bör det till exempel finnas tydliga regler om att utredning av både föräldrarnas situation och situationen för den som bär barnet ska göras, och att en sådan utredning måste visa att den som bär barnet inte tar på sig denna uppgift av ekonomiska skäl. Det är också viktigt med rådgivning och stöd under hela processen, och att barnets rätt till sina föräldrar och föräldrarnas skyldigheter gentemot planerade barn tydliggörs.

Värdmoderskap kan även bli aktuellt för att möjliggöra föräldraskap genom embryodonation, något som numera är möjligt enligt svensk lag. Om en kvinna saknar fungerande livmoder och hon och hennes manliga partner kan producera fungerande könsceller kan hon inte bli förälder genom embryodonation, eftersom det inte är tillåtet att anlita värdmoder i Sverige. Inte heller är det tillåtet att ta ett befruktat embryo från en svensk klinik utomlands.

Det finns alltså starka skäl att genomföra en ny utredning om värdmoderskapsfrågor. Förutom de skäl som redovisas ovan bör också erfarenheterna av värdmoderskapsfrågor i länder som Nederländerna, Storbritannien och USA sammanställas, något som inte skedde i den tidigare utredningen. Likaså framkommer nu rapporter om svenska kvinnor som vill ställa upp som altruistiska värdmodrar och att svenska kvinnor har burit andras barn genom privata arrangemang, till exempel genom inseminering i andra länder. Forskningen om värdmoderskapsfrågor och villkoren för de barn som tillkommit genom värdmoderskapslösningar ger kontinuerligt ny kunskap som behöver tillgängliggöras. Sammantaget anser Liberalerna därför att en ny statlig utredning bör analysera frågan om altruistiskt värdmoderskap enligt ovanstående principer.

Rättigheterna för barn som fötts utomlands efter värdmoderarrangemang

Oavsett om Sverige inför en möjlighet till altruistiskt värdmoderskap eller ej, så måste vi förhålla oss till det faktum att ett växande antal barn till svenska familjer föds utomlands genom värdmoderskap i länder där detta är tillåtet. Svensk familjerätt är inte anpassad till detta. Dessa barns rätt till sina föräldrar behöver erkännas.

Utredningen om utökade möjligheter till behandling av ofrivillig barnlöshet gick åt motsatt håll och föreslog i sitt betänkande en ny regel om vägransgrund vid fastställande av föräldraskap. Detta skulle ytterligare ha försvårat det rättsliga erkännandet av föräldraskap till barn som tillkommit utomlands genom värdmoderskap. Detta förslag vann dock inte politiskt stöd, utan genom en lagändring har socialnämnder och domstolar tvärtom fått något utökade möjligheter att fastställa faderskap enligt svensk lag.

Denna förändring har dock inte löst det grundläggande problemet att barn som tillkommit genom värmoderskap utomlands och som i utlandet fått rättsligt erkännande av två föräldrar ändå kan förlora det rättsliga bandet till den ena föräldern vid prövning enligt svensk lag. I dessa lägen behövs antingen en adoptionsutredning i Sverige för den ena föräldern eller ansökan om gemensam vårdnad till svensk domstol. Liberalerna anser att det behövs en ny huvudprincip för dessa situationer, där utgångspunkten bör vara att barnets rättsliga band till sina två föräldrar ska erkännas också enligt svensk rätt förutsatt att den familjerättsliga lagstiftningen i det andra landet bygger på samma grundläggande rättsprinciper som den svenska.

Ytterligare skäl för ny politik på området är att Högsta domstolen den 13 juni 2019 meddelade ett beslut där domstolen i praktiken underkände grunderna för svensk lagstiftning genom att, under hänvisning till principen om barnets bästa i barnkonventionen och barnets rätt till privatliv enligt Europakonventionen, fastslå att en kalifornisk dom om föräldraskap skulle gälla i Sverige. Målet gällde ett svenskt sambopar som hade genomfört ett surrogatarrangemang i USA, med spermier från mannen och ett donerat ägg. Enligt amerikansk rätt förklarades den svenska kvinnan vara barnets förälder och rättsliga mor. I vanliga fall erkänns märkligt nog inte sådana domar i Sverige. Istället är värmodern som födde barnet – men som inte är genetiskt kopplad till barnet – förälder enligt svensk lag, trots att värmodern inte är det enligt amerikansk rätt. Högsta domstolens avgörande visar än en gång på behovet av reformer.

Det bör därför göras en bred utredning av det familjerättsliga regelverket för att säkerställa att de juridiska banden mellan barn som fötts utomlands efter värmoderarrangemang och deras föräldrar erkänns. Detta får även konsekvenser för föräldrarnas rätt till föräldrapenning, föräldraledighet m.m. Eftersom denna fråga är aktuell oavsett hur den svenska lagstiftningen ser på altruistiskt värmoderskap bör den utredas i särskild ordning.

Embryodonation

Liberalerna välkomnar att embryodonation nu har blivit tillåtet i Sverige och att regelverket kring hanteringen av befruktade ägg har moderniserats. De bestämmelser som nu har införts har dock brister, bland annat att ett befruktat ägg som blivit över efter ett pars eller en ensamstående kvinnas befruktning utanför kroppen endast ska få användas om paret eller kvinnan är förälder till minst ett barn. Liberalerna anser att det bör räcka med att det finns ett krav på skriftligt samtycke från donatorerna. Samtycket ska kunna återkallas fram till dess det befruktade ägget har införts.

Den tid som ett befruktat ägg kan frysförvaras har nyligen förlängts från fem år till tio år, vilket är positivt. Liberalerna anser i likhet med Socialstyrelsen att det inte ska krävas synnerliga skäl för att myndigheten ska tillåta att spara det längre än tio år, utan det ska vara tillräckligt med att det föreligger särskilda skäl.

Bekräftelse av faderskap

Reglerna för bekräftelse av faderskap för ogifta är tungrodda och ålderdomliga. Om modern inte är gift fastställs faderskapet enligt 1 kap. 3 § föräldrabalken genom bekräftelse eller dom. Bekräftelse av faderskap sker skriftligen och ska bevitnas av två personer. Den ska även godkännas av socialnämnden och av modern. Socialnämnden är skyldig att utreda vem som är far till ett barn när faderskapet inte följer direkt av faderskapspre-

sumtionen och får lämna sitt godkännande endast om det kan antas att mannen är far till barnet.

Bekräftelse av faderskap kan ske även före barnets födelse, men enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd angående socialnämndens utredning och fastställande av faderskap (SOSFS 2011:2 (S)) bör socialnämnden inte godkänna bekräftelsen förrän barnet är fött. Detta gör att barnet i alla händelser bara kommer att ha en rättslig förälder den allra första tiden i livet.

Efter ett tillkännagivande i riksdagen (bet. 2014/15:CU6) tillsatte regeringen den 16 mars 2017 en utredning med uppdraget att se över delar av föräldrabalkens regler om fastställande av faderskap och föräldraskap. Utredaren fick också i uppdrag att göra en översyn av de författningar som handlar om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap.

Utredningen föreslår i sitt betänkande (SOU 2018:68) flera förenklingar. Bland annat föreslås att kravet på bevitning tas bort när faderskapsbekräftelsen gäller ett barn under 18 år, och det ska finnas en möjlighet att ge den skriftliga bekräftelsen, liksom moderns godkännande, elektroniskt genom användande av e-legitimation. Om en elektronisk bekräftelse ges under graviditeten eller inom femton dagar från barnets födelse bortfaller socialnämndens utredningsskyldighet, utan bekräftelsen anses vara en tillräcklig rättshandling för att registrera faderskapet.

Med delvis bifall till ett motionsyrkande från Liberalerna gjorde riksdagen våren 2019 ett tillkännagivande om att skynda på beredningen av utredningens förslag. Eftersom det gått så pass kort tid väljer vi att inte nu lägga ett formellt yrkande, men vi förväntar oss att regeringen nu fullföljer beredningen så att lagändringar kan träda i kraft så snart som möjligt. Möjligheten till ytterligare förenklingar med bevarad rätts-säkerhet bör då övervägas.

Adoptioner

Den 1 september 2018 reformerades lagstiftningen om adoptioner. I stort innebar förändringarna en välkommen modernisering och en anpassning till det faktum att familjer ser olika ut. Reformen innebar också att flera förslag från Liberalerna har förverkligats, t.ex. att sambor ska kunna adoptera gemensamt.

Det finns dock även brister i 2018 års reform. Den viktigaste bristen är att barnets rätt att yttra sig över en adoption inte säkerställs tillräckligt väl.

I barnkonventionen uttrycks principen om barnets rätt till delaktighet. Det barn som är i stånd att bilda egna åsikter har enligt artikel 12 i konventionen rätt att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid åsikterna ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad. För detta ändamål ska barnet beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare, i alla domstolsförfaranden och administrativa förfaranden som rör barnet.

Genom 2018 års reform infördes en lagreglering av barnets rätt att få information och rätten att ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör adoptionen. Därmed förtydligas och skärps barns rätt att komma till tals i adoptionsutredningen, men väl i domstol är det bara den sökande och barnets föräldrar som ska ges tillfälle att yttra sig. Detta är otillfredsställande. För att svensk lag ska garantera barnets rätt att komma till tals genom hela adoptionsprocessen måste även barnet ges rätt att, om det så önskar, yttra sig inför den domstol som har att fatta beslut om adoptionen.

Mot detta kan invändas att det lär vara mycket sällan som en sådan bestämmelse kommer till användning. Det är inget hållbart argument. Det barn som har en stark önskan att själv framföra sin åsikt inför domstolen i en så livsavgörande fråga som en adoption måste ges rätt att göra det.

Otvivelaktigt är det en påfrestande situation för en person under 18 år att framträda inför domstol, men det är i så fall något som talar för ett regelverk som gör att barnet kan göra detta under trygga förhållanden, inte ett skäl för att hindra barnet från att alls göra det. När exempelvis personer under 18 år hörs som vittnen under rättegång finns väl utarbetade riktlinjer för hur detta kan genomföras. Det är i sammanhanget inte oväsentligt att den som har fyllt 15 år själv avgör om han eller hon ska vittna.

I samband med 2018 års reform har det också införts särskilda regleringar kring vuxenadoption, vilket är positivt. Dock finns det anledning att göra fortsatta överväganden kring regelverket för den som själv i vuxen ålder ansöker om att bli adopterad av någon annan. En vanlig situation vid vuxenadoption är att en person som vuxit upp som familjehemsplacerad senare i livet vill bli adopterad av sina familjehemsföräldrar. Det blir ett sätt att få juridisk bekräftelse på det som man betraktar som sin verkliga familj.

Om en tidigare familjehemsförälder längre fram i livet går in i en ny relation blir det dock bara tillåtet med vuxenadoption om båda personerna adopterar. Det kan dock framstå som främmande för den som ansöker om vuxenadoption, eftersom hen inte har vuxit upp med familjehemsföräldrarnas nya partner. De känslomässiga banden existerar inte på samma sätt. Vi anser att regeln om att personer i parrelationer bara får adoptera gemensamt inte nödvändigtvis är lika motiverad när det gäller vuxenadoption. Det bör övervägas om det i särskilda fall ska vara möjligt för en vuxen att ansöka om att bli adopterad av enbart den ena personen i en parrelation, förutsatt att personens partner ger sitt medgivande.

På senare tid har framkommit ytterst oroande uppgifter om att chilenska barn på 1970-talet skulle ha blivit olagligt bortförda från sina föräldrar för att adopteras utomlands, bland annat till Sverige. Chilenska myndigheter arbetar nu med att få klarhet i vad som har hänt. Det är av största vikt att svenska myndigheter på alla sätt är behjälpliga med att få fram de uppgifter som chilenska myndigheter efterfrågar. Samverkan mellan chilenska och svenska myndigheter för att klarlägga fakta ska på alla sätt eftersträvas. Det är också önskvärt att det finns en dialog mellan den svenska och den chilenska staten i frågan om vilka eventuella åtgärder som kan bli aktuella. Stor hänsyn behöver tas till de individer som är direkt eller indirekt berörda. På grund av att utredningen ännu pågår avstår vi här från att lägga ett formellt yrkande, men vi avser att fortsätta följa frågan noggrant och kommer om så är motiverat att återkomma med konkreta förslag på åtgärder.

Modernisering av familjerätten för regnbågsfamiljer

Även om stora framsteg har gjorts i arbetet för ett samhälle där alla människor oavsett sexuell läggning eller könsidentitet har samma rättigheter och möjligheter, så återstår det att göra viktiga förändringar av lagstiftningen. Det gäller även på familjerättens område. Bland annat är reglerna för fastställande eller erkännande av föräldraskap inte fullt ut anpassade till situationer där två personer av samma kön blir föräldrar, i Sverige eller utomlands. Liberalerna anser att lagstiftningen behöver moderniseras i denna del, vilket beskrivs närmare i vår partimotion om hbtq-frågor.

Nyligen har lagstiftningen ändrats vad gäller föräldraskapspresumtion vid ändrad könstillhörighet. Vi står bakom principen att det juridiska könet bör återspeglas i det rättsliga föräldraskapet och har därför ställt oss bakom lagändringen. En konsekvens av lagförslaget blir emellertid att faderskap eller moderskap för den som inte fött barnet ska fastställas genom bekräftelse eller dom när det gäller ett gift föräldrapar där någon eller båda ändrat könsidentitet. Någon faderskapspresumtion eller motsvarande moderskapspresumtion gäller alltså inte i dessa fall. Detta är till nackdel för de berörda jämfört med den ordning som gällt tidigare. Vi anser att det är angeläget att det tas fram lagförslag som innebär att det införs en könsneutral föräldraskapspresumtion för bl.a. en gift partner till den som föder ett barn vid ändrad könstillhörighet.

Samkönade par har sedan 2003 haft möjlighet att bli adoptivföräldrar i Sverige, men hittills har det bara i något enstaka fall inträffat att ett barn förmedlats genom internationell adoption till ett samkönat par. I så gott som samtliga ursprungsländer är berörda myndigheter avvisande till möjligheten för samkönade par att adoptera. Vad gäller inhemska har det, bortsett från närståendeadoptioner, endast förekommit i ett fåtal fall att barn har adopterats av samkönade par. Vi anser att det behövs insatser för att förbättra samkönade pars möjligheter att komma i fråga som adoptivföräldrar. Detta ska ske inom ramen för de grundläggande principer som adoptionslagstiftningen bygger på.

Barns umgängesrätt för andra än vårdnadshavare

År 2006 ändrades föräldrabalken så att socialnämnden kan föra talan om umgängesrätt även för andra än vårdnadshavare om detta bedöms vara önskvärt ur barnets synpunkt. Det var en viktig markering av att ett barn inte bara behöver sina vårdnadshavare, utan det kan också finnas andra vuxna som är särskilt viktiga för barnet att ha kontakt med. Det kan handla om styvföräldrar/bonusföräldrar, far- eller morföräldrar eller andra.

Det är viktigt att umgängesfrågorna hela tiden hanteras ur barnets perspektiv. Lagstiftningen ska trygga barnets rätt till kontakt med de vuxna som är viktiga för barnet, inte vuxnas rätt att kräva umgänge med ett barn.

Den aktuella bestämmelsen i föräldrabalken förefaller ha använts ytterst sparsamt av socialnämnderna. Om lagstiftarens intentioner med lagstiftningen inte fått genomslag i praktiken är det allvarligt, och något som går ut över de barn som inte får rätt till umgänge med vuxna som betyder mycket för dem.

Vårdnadslagstiftningen har varit föremål för en översyn inom ramen för 2014 års vårdnadsutredning (bet. SOU 2017:6). Vad gäller barns umgänge med andra än vårdnadshavarna noterar vi dock att utredningen behandlade dessa frågor mycket kursivt. Det är beklagligt, och behovet kvarstår därför av en fördjupad översyn av hur dagens regler fungerar i denna del.

Liberalerna anser att det är viktigt att de barn som behöver umgängesrätt också får den fastställd. Vår ståndpunkt är att föräldrabalken om så krävs måste förtydligas för att säkerställa barns umgängesrätt med andra vuxna än sina vårdnadshavare.

Barns skydd mot informella barnäktenskap

Efter långvarigt arbete, där Liberalerna varit pådrivande, har riksdagen i november 2018 fattat beslut om att helt stänga möjligheten för att erkänna utomlands ingångna barnäktenskap. Därmed har Sverige äntligen infört ett totalt förbud mot att svenska myndig-

heter i något sammanhang erkänner barn under 18 år som gifta. Detta är en viktig seger för barns rättigheter.

Icke desto mindre finns det behov av att fortsätta se över hur barns skydd mot att hamna i situationer där omgivningen behandlar dem som bortgifta med vuxna. Även om det inte längre kommer att finnas möjlighet att få ett sådant äktenskap juridiskt erkänt är det ett faktum att många av de barn och unga som lever under ett tryck från omgivningens hedersnormer kommer att försättas i ett läge där de i praktiken kommer leva i ett äktenskapsliknande förhållande. Svenska myndigheter får aldrig agera på ett sätt som legitimerar detta. Till exempel är det oacceptabelt att det hösten 2015 och framåt förekom att barn av svenska myndigheter placerades hos den vuxna man de blivit bortgifta med. Det vilar ett stort ansvar på socialtjänsten, överförmyndare och domstolar att säkerställa att barn som förmåtts till formella eller informella barnäktenskap inte familjehemsplaceras hos vare sig den vuxna partnern eller andra släktingar till den vuxna partnern. Inte heller ska den vuxna partnern eller dennes släktingar i något sammanhang kunna vara särskilt förordnad vårdnadshavare eller god man för barnet. I de fall barnet har fött barn i barnäktenskapet är det viktigt att båda barnen får tillgång till stöd utifrån båda barnens individuella behov.

Sambolagen i förhållande till informella barnäktenskap

Till skillnad från äktenskapsbalken finns det i sambolagen inte någon formell åldersgräns. Detta gör att även vuxnas förhållanden med omyndiga räknas som samboförhållanden i lagens mening. Den enda undre åldersgräns som torde kunna tillämpas är 15-årsgränsen för sexuellt umgänge, eftersom det i lagens förarbeten framgår att sambolagen tar sikte på parförhållanden, och att det med parförhållande i lagens mening avses att personerna ska bo tillsammans i ett förhållande vari normalt ingår sexuellt samliv.

Det finns naturligtvis ett stort antal samboförhållanden mellan en vuxen och en omyndig som ingås fullt frivilligt och utan tvång eller påtryckningar. Det kan handla om en sjuttonåring som blir kär i en nittonåring och flyttar in i hens studentlägenhet. Men det finns också situationer där det som räknas som samboförhållanden i praktiken kan handla om informella barnäktenskap.

Att detta är ett reellt problem visas av Statistiska centralbyråns registerbaserade hushållsstatistik. Av statistik för 2017, som är det senast tillgängliga året, framgår att 45 personer under 18 år hade barn tillsammans med en vuxen person som de levde i ett samboförhållande med. Av dessa 45 personer var 44 flickor. Det är samma patriarkala maktmönster som återspeglas i statistiken över utomlands bortgifta barn som kommer till Sverige: vuxna män som bor ihop med minderåriga flickor.

När den som är minderårig flyttar samman med en myndig person uppkommer frågor om makt. Den som är under 18 år har inte samma rättsliga självbestämmande som en myndig person och kan inte själv göra sina intressen gällande på samma sätt. Maktdimensionen blir särskilt påtaglig när den vuxna personen är väsentligt äldre. Barn som blir föräldrar är typiskt sett i en utsatt situation och frågorna kring barnets utsatthet blir än mer brännande när det handlar om ett barn som blir förälder samtidigt som barnet är beroende av en väsentligt äldre person för bostad och vardagsekonomi. Socialtjänsten har i dessa lägen en central roll att bevaka barnets intressen, oavsett om det görs orosanmälningar eller inte.

Det finns också skäl att problematisera det faktum att avsaknaden av åldersgräns innebär att sambolagen blir fullt ut tillämplig trots att barn under 18 år har begränsad

rättslig handlingsförmåga i ekonomiska frågor. En analys bör göras så att inte sambolagen i något sammanhang kan användas för att ge legitimitet och erkännande åt samma förtryckande traditioner som ligger bakom barnäktenskap i juridisk mening.

Polygama äktenskap som ingåtts utomlands

Enligt svensk lag är det inte tillåtet att ingå äktenskap med mer än en person i taget. Ändå är så många som cirka 300 personer registrerade i folkbokföringen som gifta med mer än en person. I vissa fall beror det på brister i folkbokföringen, t.ex. när en person flyttat till Sverige och varit gift tidigare men inte kan visa dokument som styrker att äktenskapet är upplöst eller att den tidigare maken är avliden, men i många fall handlar det om att en man har gift sig utomlands med flera kvinnor.

I ett antal länder är det tillåtet för en man att ta sig flera hustrur. Detta har sitt ursprung i starkt patriarkaliska traditioner där mannens överordning tas för självklar. Att en kvinna skulle kunna gifta sig med flera män är i dessa länder uteslutet. Den polygami som förekommer i dag handlar om manlig polygyni, det vill säga att en man har rätt att gifta sig med flera kvinnor. Kvinnlig polyandri – alltså att en kvinna gifter sig med flera män – är inte tillåtet i något land i världen, och inte heller samkönad polygami.

Att en man har flera hustrur beskrivs ofta som månggifte, men strängt taget är det ordet missvisande eftersom det inte handlar om en grupp personer som är gifta med varandra. Den reellt existerande polygami eller rättare sagt polygyni som förekommer i patriarkalt styrda länder går ut på att mannen har flera hustrur, men hustrurna har däremot inga inbördes äktenskapsband.

Maktrelationen i det reellt existerande polygama äktenskapet är djupt ojämlik vad gäller juridiska aspekter såsom inbördes arvsrätt och försörjningsansvar. Exempelvis vid arv – givet att inbördes arvsrätt gäller – uppstår den asymmetriska situationen att mannens kvarlåtenskap ska fördelas jämlikt eller ojämlikt mellan flera hustrur, medan mannen själv ärver hela kvarlåtenskapen efter var och en av sina hustrur.

I lagen om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap finns bestämmelser om under vilka förutsättningar ett äktenskap som ingåtts utomlands ska erkännas som giltigt i Sverige. I den lagen finns också den generellt gällande begränsningen vid tillämpning av utländsk lag, svensk ordre public. Det innebär att en bestämmelse i främmande lag eller ett beslut som meddelats av en myndighet i ett främmande land inte får tillämpas om det skulle vara uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättsordningen.

Ända sedan giftermålsbalken infördes 1921 under liberalen Nils Edéns ministär har det varit en grundpelare för svensk äktenskapslagstiftning att makarna är inbördes likställda och har samma inbördes rättigheter och skyldigheter. Detta är också centralt för jämställdheten. Polygama äktenskap som ingåtts utomlands enligt patriarkala rättsordningar är oförenliga med denna princip. Liberalernas syn är därför att ett utomlands ingånget polygamt äktenskap inte ska erkännas som ett giltigt äktenskap enligt svensk lag.

Svensk lagstiftning skiljer sig från vad som gäller i flertalet europeiska länder på det sätt att ett äktenskap ingånget i strid mot förbudet mot tvegifte ändå får rättsverkningar som ett giltigt äktenskap. Tills något av äktenskapen har blivit upplöst består alltså två eller fler äktenskap. Sverige hade tidigare ett system med återgång av äktenskap, dvs. annullering, som tagits bort. Ett sådant system borde återinföras.

Den franska lagstiftningen på området, som bygger på denna modell, bör särskilt studeras. Den franska modellen innebär att månggiften aldrig formellt erkänns och inte får direkta formella rättsverkningar. Behovet av rättsligt skydd för den person som utomlands ingått ett enligt svensk lag ogiltigt äktenskap hanteras i Frankrike utan att äktenskapet som sådant erkänns.

Med bifall bl.a. till ett tidigare motionsyrkande från Liberalerna gjorde riksdagen våren 2018 ett tillkännagivande om att ge en utredning i uppdrag att se över lagstiftningen i syfte att säkerställa att utländska polygama äktenskap inte erkänns i Sverige. Den 19 juli 2018 gavs en särskild utredare i uppdrag att undersöka ärendet och ta fram lagförslag (dir. 2018:68). Uppdraget ska redovisas senast den 20 januari 2020. Vi förväntar oss att regeringen därefter fullföljer arbetet för att åstadkomma en stark och ändamålsenlig reglering mot utländska månggiften. Riksdagen bör tillkänna att den nya lagstiftningen bör komma på plats snarast möjligt.

Gör föräktenskaplig egendom, arv och gåva till enskild egendom

I princip gäller att vardera maken äger sin egendom och att all egendom vid en bodelning på grund av äktenskapsskillnad ska delas lika. Undantag härifrån är endast sådan egendom, som genom äktenskapsförord eller genom föreskrifter i testamente eller gåvobrev gjorts till enskild egendom. I Norge gäller att sådan egendom, som makarna innehade vid äktenskapets ingående samt egendom som erhållits genom arv eller gåvor, ska undantas vid bodelning på grund av äktenskapsskillnad, såvida inte makarna träffat annan överenskommelse genom äktenskapsförord.

Nästan hälften av alla äktenskap slutar med skilsmässa. En följd av detta är att antalet omgiften ökar. Då har makarna ofta mera egendom vid äktenskapets ingående än vad som var fallet vid ingåendet av det första äktenskapet.

Frågan om maken har erhållit något arv före skilsmässan beror på omständigheter som ingen råder över, och att vid bodelning vidhålla en strikt hälftindelning kan därför i många fall få helt stötande resultat. Lagen bör därför ses över så att föräktenskaplig egendom och vad som erhållits i arv och gåva ska vara enskild egendom såvida inte makarna genom äktenskapsförord avtalat annat.

Framtidsfullmakter

Den 1 juli 2017 infördes lagstiftning om framtidsfullmakter, något som Liberalerna länge verkat för. En framtidsfullmakt innebär att en enskild individ kan välja en person att företräda honom eller henne, om han eller hon senare i livet blir beslutoförmögen.

Även om ny lagstiftning är på plats finns det dock många olösta frågor. En sak som särskilt bör uppmärksammas är att den nya lagen inte ger möjlighet till framtidsfullmakter för åtgärder inom hälso- och sjukvård eller tandvård. Detta ställer till problem inte minst när en patient är i livets slutskede. Redan i utredningen Förmyndare och ställföreträdare för vuxna (SOU 2004:112) föreslogs att Sverige skulle införa s.k. livsslutsdirektiv, som i likhet med framtidsfullmakter ger möjlighet för den enskilde att på förhand uttrycka sin vilja om vad som ska hända i vissa situationer. Detta finns i Danmark och skulle ge ökat självbestämmande från patientens sida gällande åtgärder i livets slutskede, t.ex. i vilka lägen patienten uttryckt en tidigare önskan om att få avstå från eller avbryta livsuppehållande behandling.

Utredningen om beslutsoförmögna personers ställning i vård, omsorg och forskning redovisade i sitt betänkande (SOU 2015:80) ett färdigt lagförslag som möjliggör för en framtidsfullmäktig att företräda den enskilde gentemot hälso- och sjukvården när denne inte längre har förmåga att själv ta ställning. En sådan bestämmelse skulle öka den enskildes självbestämmande inom hälso- och sjukvård och forskning.

Liberalerna anser att regeringen bör ta initiativ till förtydligande riktlinjer gällande gränsdragningen mellan omsorg och hälso- och sjukvård vad gäller framtidsfullmakter. Vidare behöver regeringen återkomma med lagförslag för hur framtidsfullmakter ska kunna användas även gällande hälso- och sjukvård samt tandvård, med beaktande av dessa frågors särskilda karaktär (såsom förhållandet till de grundläggande fri- och rättigheterna i regeringsformen, bl.a. vad gäller skyddet mot påtvingat kroppsligt ingrepp).

Framtidsfullmakter ska enligt vår mening kunna registreras digitalt i ett nationellt register. Liberalerna anser att även framtidsfullmakter som upprättas på papper ska kunna lämnas in till detta register. När det i nästa steg införs möjlighet till framtidsfullmakter som omfattar åtgärder inom hälso- och sjukvård samt tandvård anser vi, av hänsyn till den enskildes rättssäkerhet, att sådana fullmakter måste ges in till det nationella registret för att vara giltiga. Av motsvarande rättssäkerhetsskäl ska framtidsfullmakter inte kunna äga giltighet för åtgärder inom hälso- och sjukvård eller tandvård utan föregående myndighetsbeslut om att framtidsfullmakten trätt i kraft. Den danska lagstiftningen på området kan tjäna till förebild för en framtida reglering.

Frivilligt testamentsregister

Enligt svensk lag ska ett testamente, för att vara giltigt, vara skriftligt samt bevittnat av två personer som inte är jäviga. Det är alltid det senast upprättade testamentet som är giltigt. Däremot behöver testamenten inte registreras hos någon offentlig myndighet.

Kammarkollegiet har påtalat att ett antal testamenten inte återfinns, och det förekommer situationer där ett testamente inte går att spåra därför att testatorn före sin bortgång inte berättat var det deponerats. Detta leder till rättsförluster för de tilltänkta arvtagarna, men också för testatorn vars sista vilja därigenom inte följs.

Liberalerna anser att det behöver inrättas ett frivilligt offentligt testamentsregister. Det skulle säkerställa att testamenten kan återfinnas och läggas till grund för bouppteckning, boutredning och arvskifte. Ett frivilligt offentligt testamentsregister har motsvarigheter i andra länder och skulle sannolikt för många människor innebära en ökad trygghet. Det är viktigt att registret är frivilligt, eftersom en regel om obligatorisk registrering annars skulle leda till att många testamenten skulle bli ogiltiga i onödan.

Riksdagen har flera gånger uttalat att det finns goda skäl att införa en möjlighet att registrera testamenten. Även den dåvarande justitieministern meddelade den 13 april 2016 i ett svar på en skriftlig fråga att han avsåg att ta initiativ till att frågan om testamentsregister på nytt övervägs inom Justitiedepartementet. Eftersom inga konkreta åtgärder redovisats fattade riksdagen våren 2019, med bifall till ett motionsyrkande från Liberalerna, beslut om ett tillkännagivande om att regeringen bör gå vidare med att se över möjligheten att registrera testamenten i ett register i offentlig regi. Eftersom detta tillkännagivande har gjorts så pass nyligen avstår vi från att nu lägga ett formellt yrkande i samma ärende. Vi förväntar oss dock att regeringen i en nära framtid genomför den av riksdagen efterlysta översynen.

Skärpta regler om förlust av arvsrätt

I ärvdabalken finns en särskild regel om att den som uppsåtligt dödar en person förlorar sin rätt till arv efter personen. Även den som är medgärningsman, anstiftare eller medhjälpare förlorar rätten.

Däremot gäller denna regel inte vid försök till mord, ej heller vid stämpling eller förberedelse. Skälet är att förlust av arvsrätt endast inträffar i det fall brottet verkligen leder till att personen mister livet. Det finns dock fler situationer när det är stötande för rättsmedvetandet att gärningsmannens arvsrätt förblir intakt, till exempel när en person döms för stämpling för långt gångna mordplaner eller gärningar där ett mordförsök påbörjas men polis eller andra hinner avbryta gärningen innan offret mister livet. En översyn av lagstiftningen bör ske på denna punkt.

Elektronisk signatur av familjerättsliga dokument

I många familjerättsliga sammanhang är det fortfarande inte möjligt att upprätta handlingar, ge in ansökningar eller signera myndighetsdokument elektroniskt. Det är helt otillfredsställande att ett föräldrat regelverk gör att digitaliseringens möjligheter inte tas tillvara fullt ut. Digital registrering är snabbare, billigare och miljövänligare och ökar säkerheten i handläggningen.

Liberalerna anser att det är självklart att ansökan om hindersprövning, registrering av äktenskapsförord, ingivande av faderskapsbekräftelse eller framtidsfullmakt och alla andra liknande familjerättsliga dokument som huvudregel ska göras elektroniskt. Vad gäller de dokument som kräver bevittning behövs särskilda lösningar för att säkerställa en fullgod elektronisk bevittning, men det torde vara fullt möjligt att hitta rättssäkra tekniska lösningar för detta. Den registrering av testamenten i ett frivilligt testamentsregister som förespråkas på annat håll i denna motion ska till exempel givetvis kunna ske elektroniskt.

Även i fortsättningen ska det i alla sammanhang vara möjligt att upprätta dokument och göra ansökningar på papper. Det är dock viktigt att lagstiftaren markerar att digitalt är huvudregeln och att myndigheterna bör inrikta sitt arbete på att möjliggöra detta. Regeringen bör även göra en genomgripande översyn för att säkerställa att det familjerättsliga regelverket är anpassat till digitala lösningar.

Robert Hannah (L)

Johan Pehrson (L)

Gulan Avci (L)

Christer Nylander (L)

Allan Widman (L)

Maria Nilsson (L)

Lina Nordquist (L)

Mats Persson (L)